

Museòlegs i museòlogues: una aproximació a les transformacions d'una professió

GABRIEL ALCALDE GURT

Professor de l'Institut del Patrimoni Cultural. Universitat de Girona

1

1. Fotografia: Museu d'Història de Catalunya (Pepo Segura)

Si en la dècada de los años 80 se solía hablar de conservadores y conservadoras cuando se hacía referencia a las personas que trabajaban como técnicos y técnicas en museos, y al final de esa década y durante los años 90 esas personas tendían a calificarse de museólogos, a finales de los años 90 hay que hacer ya referencia al hecho de que, de manera generalizada, en los museos coinciden personas con perfiles profesionales diferentes. Esta podría ser, de manera muy sintética, la evolución que se ha producido en las profesiones de los museos de Catalunya durante el periodo de vigencia de la actual Ley de museos. Sin duda alguna, en estos quince años las transformaciones han sido notables también en este campo.

In the 1980s when referring to staff working as museum technicians, we called them curators. By the end of that decade and throughout the 1990s, the same people came to be known as museologists. But by the late 1990s, we realised that museums were staffed by people with a wide range of professional profiles. This is a summary of the evolution of the museum professions in Catalan museums during the period in force of the current Museums Act. These fifteen years have certainly seen some remarkable transformations in the field.

Si en la dècada dels anys 80 se solia a parlar de conservadors i conservadores quan es feia referència a les persones que treballaven com a tècnics i tècniques en museus, i al final d'aquesta dècada i durant els anys 90 aquestes persones tendien a qualificar-se de museòlogues, a final dels anys 90 s'ha de fer ja referència al fet que, de manera generalitzada, en els museus hi coincideixen persones amb perfils professionals diferents. Aquesta podria ser, de manera molt sintètica, l'evolució que s'ha produït en les professions dels museus de Catalunya en el període de vigència de l'actual Llei de museus. Sense cap dubte, en aquests quinze anys les transformacions han estat ben notables també en aquest camp.

Durant aquest període, una de les constants en les professions vinculades als museus ha estat la dificultat de la seva definició i de determinar de manera precisa les funcions relacionades amb el seu exercici. Una altra característica ha estat el no reconeixement dels museòlegs i museòlogues com a professionals específics i diferenciats d'altres.

En aquest treball, dedicat a reflexionar sobre l'evolució de les professions dels museus, a l'hora de fer explícits i analitzar els canvis que s'han produït i les tendències que s'han seguit, ens ha semblat que podia ser interessant fer-ho presentant algunes de les realitats que en aquests quinze anys, al nostre entendre, han tingut una influència més considerable en el desenvolupament del treball en els museus i que han estat els principals reflexos de les noves maneres de produir-se les relacions professionals en aquests centres.

2 i 3. Professionals de museus i d'empres especialitzades desenvolupant diferents tasques.

LA SITUACIÓ PROFESSIONAL A PRINCIPI DE LA DÈCADA DELS ANYS 90

Pel mes de novembre de 1994, al Museu Marítim de Barcelona, el Grup de Museòlegs del Col·legi de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya i l'Associació de Museòlegs de Catalunya van organitzar la Jornada sobre el perfil professional del museòleg. La convocatòria reflectia les preocupacions d'aquells moments per la delimitació de les competències, per la necessitat de formació específica i pel reconeixement social de la professió.

Les ponències presentades ens aproximen al coneixement de quina era la situació professional en aquells anys. En l'aportació elaborada per Josep Espadalé, Joan Ramon González, Joan Muñoz, Daniel Solé i Joana Xandri, es va fer una anàlisi sobre la «Situació actual de la professió museística a Catalunya». S'hi exposava que en els 73 centres que figuraven en l'expedient d'inscripció al Registre de Museus de Catalunya hi treballava un total de 535 persones, el 35% de les quals tenien una titulació superior o mitjana, que un 81% treballaven a les comarques de Barcelona, que contractualment depenien majoritàriament d'ajuntaments i que la majoria no

es dedicaven a tasques pròpiament museístiques sinó relacionades amb l'administració, la recepció o la vigilància. Aquestes dades corresponien a l'any 1992. De les conclusions d'aquesta ponència, en destacariem l'observació d'una tendència al creixement quantitatiu del personal que treballava en els museus i la constatació que molts museus catalans no disposaven de personal tècnic qualificat.

En aquelles jornades es va fer palesa la preocupació per la definició del perfil professional i l'establiment de les funcions de la professió, tal com es desprèn de la inclusió de la ponència "Algunes reflexions sobre el perfil professional del museòleg en el marc del patrimoni cultural", presentada per Santi Barjau, Xavier Menéndez i Josep Manuel Rueda. Al mateix temps, en la reunió es va remarcar també l'interès per analitzar la situació de la formació en museologia i la necessitat de potenciar l'associacionisme professional també en aquest camp.

Tot i que la situació de la professió ha experimentat grans canvis des de les jornades celebrades al Museu Marítim, actualment aquelles preocupacions dels professionals encara en part persisteixen.

L'ASSOCIACIÓ DE MUSEÒLEGS DE CATALUNYA (AMC)

En el moment de plantejar quins han estat els aspectes que de manera més significativa han incidit professionalment en el treball en els museus, pensem que d'entrada cal remarcar que, des de l'any 1995, es disposa a Catalunya d'una associació professional que agrupa les persones que treballen en els museus i que en defensa els interessos. La creació de l'Associació de Museòlegs de Catalunya no partia de zero, sinó que es va poder recolzar en realitats associatives anteriors, com l'Assemblea de Museus de Catalunya (1977-1983), l'Associació de Treballadors de Museus de Catalunya (1983-1995), l'Associació de Museòlegs de les Comarques Girona (1988-2004) o el Grup de Museòlegs del Col·legi de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya (1990-1995).

Els seus objectius s'expressen en els estatuts i es concreten a «potenciar i definir el perfil professional de la figura del museòleg, així com treballar pel reconeixement social i laboral de la professió, fomentar la comunicació i la relació professional entre els museòlegs, vetllar pel correcte funcionament dels museus, i fomentar la salvaguarda i l'ús social sostenible del patrimoni cultural i natural».

L'AMC ha estat un punt de trobada i de suport per a les persones que treballen en els museus. Amb 10 anys d'existència, les activitats que ha desenvolupat són molt nombroses i de caràcter ben divers. Per esmentar-ne només algunes, podríem fer referència a les diverses edicions de l'escola d'estiu

de museologia, fetes en col·laboració amb la Universitat de Girona, la realització de jornades professionals, les publicacions sobre temàtiques relatives al treball en els museus, les fires especialitzades, les visites professionals... o l'edició d'aquesta revista *Mnemòsine*.

LA FORMACIÓ DELS PROFESSIONALS DELS MUSEUS DES DE LES UNIVERSITATS

La implantació i el desenvolupament de la formació de les persones que treballen en els museus ha estat durant els darrers anys un aspecte cabdal per a l'evolució de la professió. En aquest sentit, el principi de la dècada dels 90 marca l'arrencada de la implicació generalitzada de les universitats catalanes en la formació en museologia. Els inicis de la formació en aquest camp a Catalunya s'han de situar, però, uns anys abans i es poden concretar en dos moments de les dècades dels 70 i dels 80. En el curs acadèmic 1971-72, la Facultat de Lletres de la Universitat Autònoma de Barcelona va incorporar als seus programes una assignatura titulada «Museologia», que va impartir inicialment Lluís Monreal i posteriorment Eduard Porta. Entre 1983 i 1989, la Generalitat de Catalunya, amb la col·laboració de l'Ajuntament de Barcelona, va programar en successives edicions el Curs de Museologia, que tenia com a objectiu la formació de les persones que treballaven ja en museus i de les que es proposaven poder-hi treballar.

Actualment, la formació universitària es concreta, per una banda, en el fet que la museologia i la gestió del patrimoni es troben plenament integrades en algunes llicenciatures. Els plans d'estudis de la llicenciatura d'Història de l'Art a partir de principis de la dècada dels 90 inclouen la museologia com a organització de la matèria troncal «Tècniques artístiques i conservació del patrimoni cultural». Al mateix temps, continguts relacionats amb la museologia poden formar part també dels programes de diferents assignatures obligatòries i optatives d'Història de l'Art, d'Història o d'altres llicenciatures.

Per una altra banda, des de la universitat s'ha assumit la responsabilitat en la formació de les persones que han de treballar en els museus, i la majoria de les universitats catalanes desenvolupen programes de tercer cicle dedicats a la formació en museologia i patrimoni cultural, amb màsters i postgraus sobre «Museologia i gestió del Patrimoni Cultural», «Museus i educació», «Museografia, disseny i condicionament», «Museus, espais culturals i arquitectura», «Arquitectura, art i espai efímer: de l'espai públic al museu», «Museologia i Patrimoni», «Títol d'especialització professional en patrimoni cultural», «Estudis d'educació, comunicació i museus», «Museologia», «Diagnòstic i mètodes per a la conservació preventiva en museus», «Museologia científica» o «Museografia didàctica», per esmentar alguns exemples.

Tot això ha suposat superar la fase en la qual la formació era bàsicament autodidacta, i les persones interessades en els museus o que volen treballar o treballen en aquests centres, tenen la possibilitat d'una formació universitària especialitzada. Aquest fet comporta que hi hagi un volum remarcable de persones formades en museologia i gestió del patrimoni preparades per actuar professionalment en els museus.

En l'espai universitari, en aquests darrers quinze anys, s'ha vist incrementada la participació del professorat en estudis museològics d'àmbit general i també en projectes museístics de centres concrets. La implicació de les universitats catalanes en la recerca museològica és ara ja una realitat palpable i la presentació d'algunes tesis doctorals dedicades de manera específica a aspectes museològics és un reflex d'aquesta situació.

En relació amb la recerca, una important mancança a Catalunya ha estat la no existència de revistes especialitzades en museologia que servissin per promoure la recerca i transmetre'n els seus a resultats. *Revista de Museus* es va publicar entre 1983 i 1987 i *De Museus* entre 1988 i 1993. En el panorama català, però, durant bona part de la dècada dels anys 90, pràcticament no han existit publicacions periòdiques dedicades de manera específica a la museologia; només *Aixa*, la revista del Museu Etnològic del Montseny, a partir del seu número 8 (1997), estava dedicada a publicar exclusivament temes de museologia. *Mnemòsine*, la revista catalana de museologia editada des de 2004, omple aquesta greu deficiència.

L'actual panorama de la formació en museologia a Catalunya és ampli i diversificat i, en aquests moments, probablement seria interessant entrar en una nova etapa amb una major coordinació entre les diferents propostes. La formació universitària en museologia no té encara una clara visualització i un suficient pes específic i, paradoxalment, actualment no és encara imprescindible, ni tan sols necessària, per entrar a treballar en els centres museístics catalans. Per al futur, la principal incògnita pel que fa a la formació gira a l'entorn de la incògnita de quina serà la presència dels estudis universitaris sobre museologia i patrimoni cultural en l'espai europeu comú.

EL DECRET DE PERSONAL TÈCNIC I DIRECTIU

En relació amb la situació professional de les persones que treballen en els museus catalans, el mes d'agost de l'any 2001 marca un moment d'interès. Apareix, seguint el que preveia la Llei de museus publicada onze anys abans, el Decret sobre el personal tècnic i directiu de museus. Aquest Decret havia de servir, tal com preveia la Llei de museus, per regular i definir les condicions professionals del personal dels museus i hauria d'haver constituït un punt d'inflexió en la professionalització del treball en aquests centres patrimonials.

4 i 5. L'evolució de la professió ha portat a la coincidència de diferents perfils professionals dins el museu

El Decret va establir que els museus havien de ser dirigits per una persona amb titulació superior, va determinar que tots els museus havien de tenir almenys un tècnic superior, i alhora va concretar les funcions d'aquest personal tècnic de museus. Tot i això, el document no va arribar a acomplir moltes de les expectatives que s'havien dipositat en la seva redacció. Els requisits mínims que estableix eren ja a bastament assumits en el moment de la seva publicació pel col·lectiu professional i, en part, també per les institucions i organismes responsables dels museus, i no suposava un pas endavant important en relació amb l'ordenació i regulació de les característiques de les persones que treballaven com a personal tècnic en els museus

Aquesta afirmació la podem veure contrastada en el fet que el Decret, si bé estableix que els museus han de tenir una dotació mínima d'un tècnic superior de museus, no determina quines han de ser les característiques contractuals mínimes que s'han de requerir per a aquestes places.

Una altra constatació podria ser la poca relació del Decret amb la situació real a Catalunya pel que fa a la formació museològica. Quan des de feia anys les universitats catalanes esmerçaven esforços en la programació d'estudis de tercer cicle en museologia i gestió del patrimoni, el Decret preveu l'acreditació de la formació en museologia per als tècnics de museus basant-se en els coneixements sobre una sèrie de temes que enumera en un annex, i deixa passar la possibilitat d'afrontar i solucionar la problemàtica de la formació de base del personal tècnic dels museus.

Aquest Decret, si bé és ja important el fet que existeixi, no ha donat però una resposta suficientment satisfactòria a les necessitats dels professionals del sector i en conseqüència ha contribuït poc a facilitar i millorar el desenvolupament dels museus i la seva interrelació amb la societat. Cal afegir, a més, que els incompliments no han estat rars durant els quatre anys que fa que és vigent.

PROFESSIONALS EN LES EMPRESES

Durant els quinze anys transcorreguts des de la publicació de la Llei de museus, un altre dels canvis importants que s'han produït en les expectatives professionals de les persones que volen treballar en museus ha estat l'impuls que han tingut les empreses dedicades a oferir serveis als museus. La tendència a l'externalització, i a la privatització, de serveis s'està estenent cada vegada a més aspectes de l'activitat museística, de la mateixa manera que succeeix també en molts altres sectors, i aquest fet ha comportat l'existència i el desenvolupament d'una oferta empresarial en aquest camp.

Produir exposicions, fer planificacions estratègiques, restaurar els fons, atendre el públic, redactar plans de màrqueting, vendre les entrades, pro-

gramar serveis didàctics... són algunes de les moltes tasques que poden desenvolupar les empreses especialitzades en serveis als museus o les empreses que inclouen aquests serveis entre les seves ofertes. Als museus, contractant aquestes empreses, no els cal disposar en plantilla del personal que els seria necessari per oferir els corresponents serveis i poden adaptar millor les seves necessitats de personal a les característiques de la demanda que tenen en cada moment. Aquest fet ha possibilitat el sorgiment a Catalunya en aquests darrers quinze anys d'un considerable nombre d'empreses especialitzades en serveis museístics.

Analitzades des del punt de vista del desenvolupament i de la pràctica de les professions dels museus, les empreses de serveis als museus han significat espais d'inserció laboral per a les persones que volen treballar en museologia i també uns llocs d'aprenentatge i d'aplicació de coneixements. Cal estar atents, però, que amb la temporalitat dels encàrrecs i la necessitat d'adaptar-se a determinades exigències pressupostàries, en alguns casos concrets les condicions laborals de les persones que hi treballen no siguin més precàries del que seria desitjable.

LA SITUACIÓ PROFESSIONAL EN L'ACTUALITAT

Com dèiem al principi, probablement la principal característica de l'evolució de les professions relacionades amb els museus en els darrers quinze anys sigui la complexificació i diversificació de les seves funcions i l'emergència de nous perfils professionals.

Cada vegada les exigències per als museus són més àmplies i això comporta que s'hagin d'establir noves fórmules d'organització del treball. La importància creixent que es dona a la difusió i als aspectes relacionats amb la presència dels museus en la societat fa que les persones amb responsabilitats en els centres hagin de dedicar una gran part del seu temps a tasques d'organització; aquesta situació, si bé és interessant pel que significa de projecció dels museus, pot comportar el perill que es pugui veure reduïda la dedicació específica a l'atenció a les col·leccions, una funció que és del tot imprescindible per al museu, però que té poca visualització exterior.

L'any 2005 un miler de persones treballen a Catalunya en els 101 museus registrats. D'aquestes persones, quasi la meitat ho fa en els centres de la ciutat de Barcelona i més de la tercera part treballen com a tècnics superiors. Aquestes serien dades que correspondrien al personal fix contractat per les organitzacions de les quals depenen els centres museístics. A més, a aquestes xifres cal afegir-hi totes les persones que, com a personal extern, treballen en empreses privades que presten els seus serveis en els museus. Tot plegat, abasta una quantitat considerable de professionals. En relació amb les dades de 1992 s'observa un evident augment del nombre

de professionals que treballen en els museus catalans i, si s'analitza des del punt de vista de les funcions de la professió, moltes de les tasques que a principi dels anys 90 tan sols s'intuïen actualment han adquirit un paper molt remarcable

Amb tot, probablement continua essent difícil definir la professió de museòleg, i potser encara més en aquests moments amb l'aparició de perfils professionals nous en els museus. La diversificació de professions té l'indubtable interès de la seva major especialització. Però, al mateix temps, hi podem veure també l'inconvenient de la pèrdua d'importància i d'interès per la figura del museòleg o la museòloga, entesa com aquella persona que treballa de manera global la ciència museològica; i això pot fer que aquesta figura es converteixi essencialment en un gestor cultural que desenvolupa la seva activitat en els museus. En aquest sentit, potser la implicació de les universitats en la recerca bàsica i aplicada en museologia pot servir per ajudar a afrontar el possible dèficit, tot col·laborant de manera estreta amb els centres museístics i aportant aquesta visió museològica més global.

Amb tot, és evident que el futur sobre l'ús dels museus i la relació que estableixi la societat amb el patrimoni cultural està, en bona part, en mans de les persones que treballen en aquests centres.